

Češka, Josef

## Nenávist Římanů ke královládě a její příčiny

*Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.*  
1956, vol. 5, iss. C3, pp. [7]-24

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102337>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF ČESKA

## NENÁVIST ŘÍMANŮ KE KRALOVLÁDĚ A JEJÍ PŘÍČINY

Římští autoři, když začínali svůj historický výklad nejstarší dobou, byli si vědomi nejen toho, že »ovládali město Řím od počátku králové«,<sup>1</sup> ale i toho, že vládli králové zprvu ve všech zemích.<sup>2</sup> Také nahrazení království republikánskou ústavou nebylo římskou zvláštností, nýbrž bylo v malých městských státech, řeckých i italských, běžné. A přece mělo latinské slovo *rex* v sobě cosi specifického. »Proti jménu a zřízení královskému byl v Římě zásadní odpor, projevující se přísným vystupováním proti všem, kdo byli podezřelí z usilování o království (*regnum affectare*). Když pak vývoj římské říše přiměl Římany k tomu, že museli uzavírat smlouvy se státy majícími zřízení královské, uplatnili Římané svůj názor na královskou vládu tím, že s monarchy uzavírali smlouvy jen na dobu jejich vlády, kdežto s republikami na věčné časy. Konečně když dohasínal v Římě republikánský život a bylo zřejmo, že vládní moc se nadále soustředí zase v ruce některého jednotlivce, byla ještě nenávist ke jménu královskému tak silná, že Caesar přes rozmanité pokusy svého usilování nesměl přijmouti titul krále.«<sup>3</sup>

S tímto tvrzením V. G r o h a, jenž věnoval počátkům Říma a jeho královské době několik studií, nelze souhlasit bez výhrad. Římané měli mezi svými věrnými spojenci několik králů, a ti jezdili někdy i do Říma. Roku 167—166 př. n. l. byl sice vydán zákon, že nesmí žádný král přijít do Říma, ale to byla jen záminka, které bylo užito proti pergamskému králi Eumenuvi II., když chtěl ospravedlnit v senátu své jednání v třetí makedonské válce. Tento zákon, mající prý platnost všeobecnou, byl vydán podle Livia<sup>4</sup> proto, »aby se nezdálo, že byl (Eumenes) prohlášen za nepřítele, kdyby nebyl vpuštěn, nebo že byl zproštěn obvinění, kdyby byl přijat«. Je ostatně známo, že i později dleli v Římě a byli tam veřejně slyšeni cizí králové.<sup>5a</sup> Nelze proto tvrdit, že měli Římané v nenávisti krále všechny, známe toliko slova starého básníka »reges odisse superbos«.<sup>5</sup>

S vnějším nebezpečím nenávist ke králům zcela jistě nesouvisí, a proto ji nikdo ani ze starých autorů ani z novodobých badatelů nevysvětluje nějakým mezinárodním napětím. Zánik svobody hrozil podle mínění Římanů jen jako následek občanské nesvornosti a vnitřních válek, jimiž vysílena mohla by se stát římská republika kořistí nějakého krále nebo národa.<sup>6</sup> A tak vzbuzoval u Římanů strach a nenávist především ten král, který by vládl jim samým; proto bylo také vyslovováno jméno *rex* s odporem jen tehdy, šlo-li o samovládce v Římě.

Nenávist ke jménu *rex* se stala všeobecně známou a zdála se někdy cizincům až přehnaná. Byla prý dokonce rozšířena anekdota o soudu Řeka Persia s Římanem Rupiliem Regem, kterému předsedal Caesarův vrah

Brutus.<sup>7</sup> Umělé Horatiovo zpracování anekdoty končí Persiovými slovy: »Já při bozích mocných tě prosím, | Brute, když odstraňovati krále jsi zvyklý, proč Rega | tohoto neskoliš též? Toť, věř mi, k tvým úkolům patří.«<sup>8</sup>

*Odium regni* se obvykle vysvětluje tím, že byla vláda posledního římského krále, Tarquinia Superba, tak nesnesitelná a rozhořčení proti němu tak veliké, že nechtěli Římané od té doby trpět vůbec žádného krále.<sup>9</sup> Z toho se též vysvětluje stále živý odpor k jeho jménu. Avšak názory na konec římského království nejsou dosud v historické vědě jednotné, jedni věří tradici více, jiní méně, zejména je mnoho sporů o to, zda zaniklo království pozvolným oklešťováním královské pravomoci, nebo se skončilo otevřeným odbojem. Řešení těchto otázek si odporují, a obě strany mají pro svá tvrzení důvody. Badatelé se tu často dovolávají řeckého *archonta basilea*, jehož postavení se velmi podobá římskému *králi obětníku* (rex sacrorum, rex sacrificulus), ale i když svědčí nadměrné omezení pravomoci krále obětníka, zbaveného dokonce veškerého *iuris honorum*, více pro to, že byla změna ústavy v Římě násilná,<sup>10</sup> přece to nemůže vysvětlit, proč nenáviděli Římané krále ještě v době Caesarově. A právě o vysvětlení tohoto problému se chci pokusit.

\*

V dlouhém období, kdy se utvářela římská tradice, nebyla již Římanům známa podstata starého království a z paměti vymizely i jednotlivé události. Ústní podání, udržující vzpomínku na dávnou dobu, podléhalo mnoha změnám, a také nabývaly postavy římských králů pod silnějším vlivem fecké literatury nové podoby. Byly propracovány jejich charaktery a jejich vláda byla opředena jednotlivými epizodami. Některé vzpomínky se vážaly ke kultovním přežitkům a k starým zvykům, jako historické jádro zůstávala v paměti stále vlastní jména jako Numa, Tullus, Ancus, a především vzpomínka na rod Tarquiniů. Římská tradice vytvořila krásné vyprávění o Tarquiniu Priscovi, Serviu Tulliovi a Tarquiniu Superbovi; avšak kritický rozbor tradice ukázal, že jsou skutky obou Tarquiniů namnoze shodné, a že snad jde o jednoho a téhož legendárního panovníka, který reprezentuje celou dynastii, dobrou i zlou stránku etruské vlády v Římě.<sup>11</sup> Bylo tedy úkolem novodobých badatelů, aby našli a odlišili historické jádro od pozdějších přidavků. Avšak Ettore Pais a jiní učenci, kteří se dívají na zprávy o nejstarších římských dějinách a na jejich hodnověrnost velmi skepticky, sice velmi podrobným rozbohem dovedli ukázat na všechny nesrovnalosti v jejich výkladu, ale většinou se vůbec nesnažili vysvětlit, jak a proč k nim došlo.

Je obtížné stanovit, jaké bylo původní lidové podání o nejstarších římských dějinách. Mnozí novodobí historikové upadají do přílišné skepse a pokládají toto údobí vůbec za vybájené pozdějšími generacemi. Kdežto dynastie Tarquiniů se přes všechny námitky přece jen připouští a uznává za historickou, jeví prý se předposlední římský král, Servius Tullius, jako osobnost zpola legendární, zpola fantastická. Uvádí se, že je to způsobeno především tím, že římská tradice vložila jeho vládu mezi rozdvojenou legendární postavu Lucia Tarquinia. Zřejmě prý tak chtěla posunout, státní řízení svého městského státu, jehož tvůrcem podle tradice Servius byl, do dob pokud možno nejstarších.<sup>12</sup>

Že je Servius Tullius přece jen historická postava,<sup>13</sup> zdá se potvrzovat zpráva, která spojuje římskou tradici s etruským podáním. Císař Claudius, jenž se zabýval etruskými dějinami, ztotožnil ho v jedné své řeči<sup>14</sup> s etruským Mastarnou. Claudiově zprávě dodal vážnosti teprve nález učiněný roku 1857. Tehdy konsul a archeolog Alexandre François odkryl na vnitřních stěnách prostřední místnosti hrobu nedaleko Vulci zajímavou malbu, opatřenou nápisy.<sup>15</sup> Jsou zde souběžně vyobrazeny dvě scény, a to z řecké mythologie na jedné, z etruských pověstí na druhé straně.<sup>16</sup> Pro náš výklad má význam jen ta část, která se týká etrusko-římských pověstí. Tu je znázorněna skupina lidí, která byla přepadena jinou skupinou, zřejmě z toho důvodu, že chtěla osvobodit zajatého přítele nebo vůdce. Ze jmen, která jsou známá z římských pramenů, vzbudila největší pozornost dvě: Mestrna = Mastarna a Cneve Tarchu(nies) Rumach = Gnaeus Tarquinius Romanus. Vyobrazení znázorňuje útok Mastarnových vojáků proti Římanům. Zatím co Mastarna osvobozuje Caela Vibennu (v etruském nápisu Caele Vipinas), patrně Tarquiniova vězně, je pobijena celá Tarquiniova družina a hyne i sám Tarquinius.

Kdežto někteří historikové uvěřili Claudiovi,<sup>17</sup> snažil se *De Sanctis*, a to celkem přesvědčivě, ztotožnit Mastarnu s Porsennou.<sup>18</sup> Obecně se totiž nyní má za to, že Porsenna skutečně v Římě vládl. Tolik můžeme z pramenů vyčíst.<sup>19</sup> Avšak nedovídáme se ani slova o tom, jak se jeho vláda skončila. Tu nám přichází na pomoc jeden starý zvyk. Římané užívali při prodeji státních statků termínu *bona Porsennae regis vendere*.<sup>20</sup> Římským historikům byla podstata tohoto zvyku naprosto nejasná. Pokoušeli se jej sice vysvětlit, ale ani jeden z jejich výkladů neuspokojoval. Livius výslovně uvádí, že si smysl tohoto obyčeje odporuje s četnými výklady o jeho vzniku,<sup>21</sup> třebaž i on vybírá jeden z nich jako pravdě nejpodobnější. Práví, že tento zvyk vznikl buď ve válce a ani v míru nepominul, anebo v míru, přestože sám název tomu odporuje.<sup>22</sup> Proto pokládá za nejbližší pravdě, že Porsenna, když opouštěl Ianiculus, daroval svůj tábor vyhladovělému Římu; potraviny prý byly potom rozděleny lidu, při čemž by pak název starého obyčeje spíše znamenal projev vděčnosti než rozprodávání zabaveného královského jmění.<sup>23</sup>

Není nejmenších pochyb, že je Liviov výklad zcela umělý, i kdybychom snad věřili legendárnímu vyprávění, že Porsenna Říma nikdy nedobyl, musili bychom se vši rozhodností jeho výklad odmítnout, protože si vůbec nelze myslet, že by bylo k něčemu takovému někdy došlo. Kdyby došlo k míru, očekávali bychom, že si přiměří nebo mír vykoupí spíše obležení, ne oblehatel.<sup>24</sup> Domnívám se proto, že se vláda Porsennova, o níž nepochybujeme, skončila tak, že byl etruský dobyvatel z Říma s celou svou družinou patrně vypuzen (ale i jiný, stejně nešťastný konec jeho vlády si můžeme představit), jeho statky že byly zabaveny a rozprodány.

Je zajímavé srovnat to s podáním o zabavení a rozdělování majetku vypuzeného krále Tarquinia Superba. Tento král, nemaje naděje, že by mohl získat Římany přímo, poslal prý do Říma posly, kteří by pod záminkou jednání o vydání královských statků agitovali v jeho prospěch. Avšak činnost poslů nezůstala skryta, musili opustit město, příznivci kralovlády byli přísně potrestáni a královský majetek byl rozdělen mezi občanstvo.<sup>25</sup> Není možné věřit všem podrobnostem, ale jedno se zdá jisté: statky posledního krále v Římě byly zabaveny a rozděleny obyvatelstvu, nezáleží

na tom, zda prodány nebo rozdány. Římská tradice uvádí tuto věc v souvislosti s Tarquiniem Superbem, starý zvyk v souvislosti s Porsennou.

Podle římské tradice pocházela královská dynastie Tarquiniů z Etrurie, a proto se někdy uvádí, že bylo vypuzení králů více méně způsobeno odpořem k panovníkům cizího původu.<sup>26</sup> Římská tradice však o žádném národnostním citění nic nevypráví. Tam ostatně vystupuje jako pravý Etrusk jenom král Porsenna, a ten nemohl ovšem získat v dobytém městě oblibu. Je proto docela možné, že právě vzpomínka na Porsennu mohla aspoň částečně působit na vyprávění o posledním z p u p n é m králi. Snad je odleskem skutečných událostí také to, že mezi aristokraty, kteří se přičinili o pád království, byl i příslušník bývalého královského rodu, Tarquinius Collatinus, který, ač se velice zasloužil o zřízení republiky, musil sám opustit Řím jen proto, že byl příbuzný někdejšího krále.<sup>27</sup>

Uznáváme-li historické jádro římské tradice a nehledíme-li na mínění historiků zastávajících se pozvolného omezování královské pravomoci, je přesto pochybné, zda byl Tarquinius Superbus vskutku posledním římským králem. Je také otázka, kdy dostal své hanlivé cognomen.

Římská tradice byla fixována poměrně pozdě, ale již kolem r. 300 př. n. l. měla dosti pevnou podobu.<sup>28</sup> Etruská expanse dávno ustala, ba naopak se dostávali Etruskové, a nakonec i dostali pod nadvládu Říma. Není proto možné pomýšlet na to, že by byl v srdcích Římanů ještě žil zápal, který způsobil konec etruského panství v Římě. Vysvětlení nenávisti ke královládě musíme hledat jinde. Obraťme svou pozornost k tomu, jak si římstí autoři představují své krále, zejména krále poslední. Není to král rázu patriarchálního, obdobný řeckému basileovi, nýbrž podobá se docela řeckému t y r a n n o v i. A tento obraz je dodržován důsledně.

Tarquinius Priscus se snaží dosíci přízně římského lidu,<sup>29</sup> což je později syny Anca Marcia nazýváno podvodem.<sup>30</sup> Nejinak tomu bylo u Servia Tullia, jenž se intrikami Tanaquilinými dostává bez souhlasu patricijů, ba přes jejich odpor k moci,<sup>31</sup> proto se obrací k lidu<sup>32</sup> a nachází u něho hledanou oporu.<sup>33</sup> Za zmínku stojí zejména řeč Servia Tullia, kterou uvádí Dionysios Halikarnasský.<sup>34</sup> Servius Tullius slibuje plebejům mimo jiné, že ager publicus, který byl získán zbraněmi, nebude přidělován jen bohatým a mocným občanům, jak se dosud dalo, ale že bude rozdělen mezi ty, kteří nemají vlastní pozemky, a ačkoli jsou svobodni, přece musí otročit a trpět nedostatkem. Všichni občané mají rovněž mít stejná práva občanská a být si rovni i před soudem. Takovou řečí si ovšem plebs naklonil,<sup>35</sup> získal v ní oporu proti aristokratické oposici,<sup>36</sup> a tuto oporu si svou štědrostí dále udržoval.<sup>37</sup> Také Livius, zmiňuje se o rozdělování královských statků, píše výslovně, že tím měl lid ztratit naději, že by mu opět Tarquiniové vládli.<sup>38</sup> I jinak prý se patricijové snažili po vypuzení králů získávat lid na svou stranu; teprve když došla do Říma zpráva, že Tarquinius zemřel, a tudíž lid už nemohl pomýšlet na jeho návrat, začali patricijové vládnout podle svého.<sup>39</sup> Podobné je i vyprávění, že se po smrti Romulově pokoušel senát sám vládnout, ale že si lid přál nového krále.<sup>40</sup> Nelze sice zcela popřítí tvrzení, že vznikla tato pověst jako doplněk tradice romulovské, a že bylo jejím cílem vyzvednouti dokonalost a oblibu mytického zakladatele města,<sup>41</sup> ale ta pověst také docela odpovídá celkovému nazírání římské tradice na královládu, která opírajíc se o římský svobodný lid, bránila patricijům jednat podle jejich choutek.

Docela jinak než vláda Tarquinia Prisca a Servia Tullia je podána vláda Superbova. Ten svrhl svého předchůdce, u lidu tolik oblíbeného, a stal se králem bez podpory lidu a jen s pomocí některých patriciů,<sup>42</sup> ale s těmi později nakládal krutě.<sup>43</sup> A v podání římských analistů nalézáme tu opět narážku na boj mezi bohatými a nemajetnými občany; když totiž plebejové viděli, že se patriciům vede špatně, domnívali prý se, že trpí právem, a radovali prý se, jako by byla tyrannis těžká jen patriciům, kdežto jim samým jako by žádné nebezpečí nehrozilo.<sup>44</sup> Tarquinius Superbus vystupuje tedy nepřátelsky proti patriciům i plebejům,<sup>45</sup> a jeho moc spočívá na vojsku.<sup>46</sup> Ale odporuje smyslu, že by byl Tarquinius svrhl za nesouhlasu občanů oblíbeného Servia Tullia, a teprve potom si vyzbrojil vojsko; a existence žoldněřského vojska je pro královskou dobu anachronismem. Tarquinius Superbus je totiž vylíčen jako řecký tyrannos ze IV. nebo III. století a tyrannem bývá nazýván.<sup>47</sup> Stojí za to, abychom citovali jednu kapitolu z Dionysia Halikarnasského, z něhož jasně vyplývá naše tvrzení.

»Po tomto (t. j. Serviu Tulliovi) zmocni se vlády nad Římany Lucius Tarquinius, a to ne podle zákonů, nýbrž zbraněmi . . . Tento pohrdnul lidem, pohrdnul patriciji, jejichž pomocí dosáhl vlády, uvedl v nepořádek a zmatek mravy, zákony i všechny domácí zásady, jimiž dřívější králové uspořádali město, a zvrátil království veřejně v tyrannidu. Nejdříve se obklopil průvodem nejodvážnějších lidí, ozbrojených meči a kopími, a to jak z řad domácích, tak z cizinců; ti v noci leželi kolem králova domu a ve dne, když vycházel na veřejnost, ať šel kamkoli, ho provázeli a chránili před nástrahami. Potom nevycházel z domu často ani v určitou dobu, nýbrž zřídka a neočekávaně. Doma pak se většinou radil o obci s těmi, s kterými byl spojen nejtěsnějším přátelstvím, na fóru zřídka. Nikoho pak nedovolil k sobě připustit, leč koho sám povolal, a ty, kteří k němu přicházeli, nepřijímal laskavě a vlídně, nýbrž jako tyrannos se stavěl mrzutým a hněvivým a svým zjevem budil spíše strach než klidnou mysl; o soudních sporech rozhodoval ne podle práva a zákonů, ale podle své vůle. Proto mu Římané dali přijmení Superbus.«<sup>48</sup>

Celé toto vylíčení připomíná obraz, jaký v řeckých dějinách po sobě zanechali pozdější tyrannové, zejména syrakuský Dionysios I. O tomto tyrannovi, který prý nosil stále pod šatem kovový krunýř,<sup>49</sup> se vyprávělo mnoho anekdot. Byl prý tak nedůvěřivý, že nesměl k němu vstoupit dokonce ani jeho bratr ani syn v obvyklém oděvu; dříve než vstoupili, musili prý svléci roucho a obléci jiné, aby se strážé mohly přesvědčit, zda nemají při sobě zbraní.<sup>50</sup> Pro srovnání Tarquinia Superba a proslulého sicilského vládce uvedu slova, jakými vylíčil Dionysia Cicero:<sup>51</sup> »Osmatřicet roků byl syrakuským tyrannem Dionysios, dosáhnuv panství ve svých 25 letech. Jak krásné město, jakým bohatstvím obdařenou obec držel ujařmenou v otroctví! A přece jsme se o tomto člověku dověděli od věrohodných spisovatelů, že byla v jeho způsobu života nejvyšší zdrženlivost, v jednání prý byl mužem řízným a příčinnivým, ale zároveň byl povahou zločinný a nespravedlivý . . .<sup>52</sup> Ačkoli byl synem řádných rodičů a narodil se z váženého rodu (třebas to každý jinak vyložil), ačkoli měl hojně přátel mezi svými vrstevníky i důvěrných styků se svými příbuznými a měl také podle řeckého zvyku jakési mladíky připoutané láskou, nesvěřoval se nikomu z nich; ale těm přenechal tělesnou stráž, které vybral z bohatých rodin jako otroky, jimž sám odňal jméno otroctví, a jakýmsi přistěhoval-

cům a divokým barbarům. Tak se uzavřel pro nespravedlivou touhu po vládě sám do vězení. Dokonce, aby nesevěřoval svou šíji holiči, naučil stříhat své dcery . . . A protože měl dvě manželky, Aristomachu ze své obce, Doridu pak z Loker, přicházel k nim v noci tak, že napřed všechno prozkoumal a proslídil . . . Rovněž, poněvadž se neodvažoval postavit se na veřejnou tribunou, řečnil v vysoké věže.«

Již podle toho, co jsem uvedl, je zřejmé, že měli Římané o vládě svých králů v podstatě stejnou představu jako Řekové o svých tyrannech. Víme, že byla raná tyrannis důležitou etapou ve vývoji řecké společnosti od vlády rodové aristokracie k plnému rozvoji otrokářského řádu.<sup>53</sup> Římský městský stát měl jiné vývojové podmínky, zůstával poměrně dlouho hospodářsky za řeckými městy s pokročilou řemeslnou výrobou, ale vývoj, byť pomaleji, šel stejnou cestou. Pro nejstarší římské dějiny nemáme primární písemné prameny a nemůžeme ani jinak určit, zda mohli v Římě plnit poslední králové funkci řeckých tyrannů, ale zdá se to pravdě nepodobné. Teprve boj plebejů s patricii, který ovšem vsunula římská tradice zčásti již do královské doby, vytvořil v V. a IV. století vhodné podmínky pro to, aby byla vláda patricijských rodů podlomena.

Již tribunové lidu se postavili proti úředníkům jako moc proti moci,<sup>54</sup> ale kromě druhých decemvirů, jejichž snaha o trvalé udržení moci je historicky velmi pochybná,<sup>55</sup> nezná římská tradice žádného samovládcce, který by ovládal stát podobně jako řecký tyrannos. Patricijové sice neradi, ale přece jen postupně uznávali požadavky plebejů. Avšak nebezpečí tyrannidy v té době v Římě bylo, a proto také mohla i nenávist k tyrannům, přejatá od Řeků, nalézt v Římě tak živou odezvu.<sup>55a</sup>

Již v třetím desetiletí po vypuzení králů prý upadl v podezření konsul Sp. Cassius, že usiluje o samovládu, když se snažil získat přízeň lidu, a zaplatil to životem.<sup>56</sup> Smrtí byl potrestán i Sp. Maelius, který žil podle tradice o půl století později, tedy již po decemvirech, z nichž druhý považuje tradice také za usurpátory. Rozdával prý lidu obilí a získal v chudině oddané stoupence.<sup>57</sup> Nejpodrobnější je vyprávění o M. Manliu Capitolinovi. Ten se nedlouho po galském vpádu ujímal zadlužených Římanů, platil jejich dluhy a dokonce prý chystal státní převrat. Livius mu vkládá do úst řeč,<sup>58</sup> připomínající ovšem příliš nápadně projevy radikálních vůdců lidu z II. a I. stol; končí se slovy: »Jestliže nazvete svého vůdce nějakým význačným jménem svrchované moci nebo důstojenství, užijte toho, které má váhu, abyste dosáhli, co chcete.« Livius pak dodává,<sup>59</sup> že prý odtud počalo jeho usilování o kralovládu. Když prý nemohli ubránit svou vládu patricijové, pomohli prý tribunové lidu a někdejší zachránce Capitolia byl odsouzen a svržen s Tarpejské skály.<sup>60</sup>

Nebudu se zabývat jednotlivostmi, jež se týkají těchto dávných »demagogů«,<sup>61</sup> neboť je zřejmé, že duch, který proniká celým vyprávěním, mohl vzniknout teprve v gracchovském ovzduší. Cílem mého pojednání je řešení otázky, měla-li proslulá nenávist ke kralovládě své kořeny v době Tarquiniů a udržovala-li se pak v Římě zároveň s vědomím o někdejším vypuzení králů »stále a neochable«,<sup>62</sup> nebo zda bylo *odium regni* vneseno do nejstarších dob teprve během vývoje římské tradice.

Nejstarší římské podání se vyvinulo nezávisle na řeckých vlivech; řecké prvky, které nalézáme v analistickém vylíčení starořímských poměrů, můžeme proto posuzovat jako pozdější literární přenesení některých motivů

z řeckých literárních děl. Některá z vyprávění, podobná údajům řeckých historiků, zdomácněla ovšem v Římě dosti brzy a máme za to, že je vyprávění o zpupnosti Tarquiniů, podobající se nápadně některým zprávám o řeckých tyranech, staršího data než díla t. zv. starších analistů.<sup>63</sup> Ostatně staří Římané nečinili rozdílu, jak píše Servius,<sup>64</sup> mezi králem a tyranem. Přejímání představ z řecké historie je ovšem zřejmé i z některých podrobností. Tarquinius Superbus byl vypuzen z Říma téhož roku jako Peisistratovci z Athén, t. j. r. 510. Superbus postupuje po svém vypuzení stejně jako Hippias, jenž se uchýlil k Peršanům a účastnil se jejich výpravy proti Athénám za předpokladu, že ho Peršané učiní opět vládcem Athén. Je proto pro nenávisť k poslednímu Tarquiniovi příznačné, že tento motiv římská tradice přijala a vypráví o tom, jak Tarquinius získal pro své cíle Por-sennu, jenž mu měl pomoci dobýt ztraceného trůnu. Vůbec je charakteristické, že má vyprávění o milétském tyranu Thrasymbulovi, trhajícími nejvyšší klasy,<sup>65</sup> odezvu v římské tradici: podle ní stíná Tarquinius Superbus nejvyšší makovice;<sup>66</sup> oba tím chtěli naznačit, že samovládce, jestliže odstraní nejmocnější a nejbohatší jedince, bude mít vládu zajištěnu. Ostatně římstí analisté přímo spojovali osud svých posledních králů s řeckými tyrany. Tarquinius Priscus je podle nich synem Korinťana Demarata, který byl pro své bohatství nucen opustit vlast ze strachu před tyranem Kypselem,<sup>67</sup> a Tarquinius Superbus umírá na dvoře kumského tyranu Aristodema.<sup>68</sup>

Nebylo by však správné, kdybychom odvozovali vše z řeckých předloh. Historikové zabývající se nejstaršími římskými dějinami uznávají nestejnou měrou lidovou římskou tradici. Lidové podání nemáme ovšem doloženo, nevíme nic podstatného o římských »hrdinských zpěvech«,<sup>69</sup> ale to znamená, že by neměli prostí Římané své pověsti, kde by se jevila jejich nálada, stesky a sympatie. Právě spojení tohoto lidového podání, které však je v našich pramenech k nepoznání zastřeno řeckými prvky a pozdějšími výmysly, s tradicí aristokratickou bylo hlavním stavebním kamenem pro římskou analistiku.

Je příznačné, že byl pojem *rex* spojen na jedné straně s tyranem — *regnum* pak nabývá významu *krutovláda* —, na druhé straně pak se těšil popularitě. Nejde jen o protiklad prvního a posledního krále,<sup>70</sup> nápadný je zejména rozdíl mezi násilnickou vládou Tarquinia Superba a jeho lidumilného předchůdce Servia Tullia, ba dokonce mezi oběma Tarquinií. Vysvětlit to je možné jediné tím, že měli jiné představy prostí plebejové a jiné patricijové. »Těžší se zdají lidem poměry, které snášejí, než kterých se bojí«, praví výstižně Livius,<sup>71</sup> když píše o decemvirech. Není divu, že prý útočili tribunové jako mluvčí lidu nejvíce proti konsulskému imperiu, které prý bylo pouze podle jména méně nenáviděno než vláda králů, ve skutečnosti však bylo ještě horší; místo jednoho neomezeného vládce jim panují, jak říkali, vládci dva, a jejich veškeré tresty jsou namířeny proti lidu.<sup>72</sup> Ostatně prý »lidé neměli v nenávisti jméno, jímž se sluší nazývat Jova, jímž byl nazván Romulus, zakladatel města, a potom králové, kteřížto jméno bylo také podrženo v kultu jako slavnostní, nýbrž nenáviděli tehdy zpupnost a násilnost krále.«<sup>73</sup> Jistě ne náhodou prý měl ve svém politickém programu M. Manlius Capitolinus odstranění diktatury a konsulátu, aby mohli plebejové pozvednout hlavu.<sup>74</sup> Plebejové se zřejmě nebáli změny ústavy a *regnum* jistě nevzbuzovalo strach u prostých lidí,



kteří za tíživých poměrů rádi vzpomínali na staré, »spravedlivé« časy. Poučná jsou tu slova Ciceronova:<sup>75</sup> »Myslím, že nejenom u Médů, jak o tom vypravuje Herodotos, ale i u našich předků vešlo kdysi v obyčej voliti lidi dobré povahy za krále proto, aby se dosáhlo spravedlnosti. Neboť když byl prostý lid v soukromém životě utiskován od lidí mocnějších, utíkal se o pomoc k některému jednotlivci, vynikajícímu ctností. A ten chráně slabších před bezprávím, zavedl rovnost a podle stejného právního řádu vládl nejvyšším i nejnižším. A ze stejné příčiny jako království byly zavedeny také zákony. Neboť lidé si vždycky žádali rovného práva; vždyť jinak by to nebylo právo. Jestliže lidé dosahovali takového práva od spravedlivého a poctivého jednotlivce, byli s ním spokojeni.« Představa krutých monarchů, tyrannů či králů, které mnozí nenávidí a jen málokterí milují,<sup>76</sup> byla vlastní patricijům a právě ti, jak vše nasvědčuje, tvrdili, že prý se »demagogové« chtěli stát králi. V době zostřeného boje mezi plebeji a patriciji bylo nepochybně aktuální zdůrazňovat všechny záporny královské vlády. Teprve tenkrát dostala pravděpodobně hlavní své rysy postava Tarquinia Superba. Ze starší pověsti o králi Tarquiniovi vyrostla pověst nová a v tradici se pak udržely postavy dvou stejnojmenných králů. Legenda tu zároveň zdůvodnila přeměnu království v republiku.

Již M a r x a E n g e l s ukázali,<sup>77</sup> že je boj patricijů s plebeji boj třídní, a z toho je nutno vycházet, neboť jak lidové podání, tak aristokratická analistika měly na vývoj římské tradice zřejmý vliv. Jestliže se patricijové obávali, že se v jejich boji s plebeji domůže některý vůdce plebejů samovlády, snažili se zkompromitovat svého posledního krále, když už nemohli vymýtit vzpomínku na staré spravedlivé vládce, idealisované za změněných a tíživých poměrů vyprávěním prostého lidu. Dokázali tak, že byla královská vláda zprvu obci k užtku, později se však zvrátila ve zpupnost a panovačnost.<sup>78</sup> Tedy nikoli z nenávisťi k určité dynastii cizího původu trvala stále nenávisť ke kralovládě vůbec, nýbrž naopak z odporu římské šlechty k monarchii, která by se opírala o širší vrstvy občanstva, vyplývá temné vylíčení posledního Tarquinia. Nemůžeme ovšem sledovat, jak tento proces v římském podání probíhal, jisté však je, že v dobách, kdy byly psány ponejprv dějiny Říma, byl už hotov a kromě podrobností, které přičinil zejména ohlas sociálních bojů mezi vládnoucí vrstvou a populáry v posledních dvou stoletích republiky, zůstal už nezměněn.

\*

Když uvažovali Římané o nejlepší ústavě, často zapomínali pod vlivem řecké filosofie na své *odium regni*, jak o tom svědčí nejlépe slova Scipiona Africana Mladšího v Ciceronově spise *De re publica*. Laelius se táže, kterou ze tří druhů ústavy — královskou, aristokratickou nebo demokratickou — v jejich čistých formách pokládá za nejlepší, a Scipio odpovídá: »Ptáš se přímo, v které ze tří ústav mám největší zalíbení, protože neschvaluji žádnou z nich samu o sobě a dávám přednost před jednotlivými té, která by byla skuta ze všech. Avšak jestliže by měla být doporučena pouze jediná forma, souhlasil bych s královskou a nejvíce bych ji chválil. V první pak ústavě, jež se na tomto místě uvádí, přichází na mysl jméno král jakoby otec, jenž se stará o své občany tak jako o své děti, a horlivěji je chrání, než uvádí v otroctví. Oč vskutku by bylo užitečnější, aby byli podporováni

lidé omezení v prostředcích a v záměrech svědomitostí jednoho nejlepšího muže s nejvyšším postavením. Jsou tu optimáté, kteří prohlašují, že právě toto oni činí lépe, a říkají, že bude více rozumu ve více lidech než v jedinici a zároveň spravedlnost a důvěra. Avšak, hle, nejsilnějším hlasem volá národ, že nechce poslouchat ani jednoho člověka ani několika lidí, že ani zvířatům není nic sladšího nad svobodu a že právě tu postrádají všichni, ať slouží králi nebo optimátům. Tak nás láskou uchvacují králové, radou optimáté, svobodou národy, že je při srovnávání nesnadné vybrat to, co si nejvíce přeješ.<sup>79</sup>

Scipionovy úvahy se sice neliší od peripatetických představ o čistých ústavních formách ani od Polybiova ideálu smíšené ústavy, ale i když se *král* antických filosofů lišil od toho, co chápali pod tímto pojmem politikové, zejména římské,<sup>80</sup> může být příznačné, že vkládá Cicero chválu monarchie do úst právě Scipionovi; v jeho době totiž nebyla ještě římská republikánská ústava ohrožena, proto se zdála možná jakási objektivnost. Avšak třicátá léta II. stol. př. n. l. rozdělila, jak píše Cicero ve stejném spise,<sup>81</sup> »populum unum in duas partis«, a tato konkrétní situace se musila odrazit v dílech všech římských autorů píšicích ať už o době současné nebo o dávné minulosti.

Podle stavu římských pramenů je historik nucen téměř při každém problému z doby republikánské vykládat tradici v souvislosti s kritikou analistů. Musí mít zejména na zřeteli politické a tendenční falšování dějin, kterého se dopouštěli mladší analisté.<sup>82</sup> Římské autoři nepsali totiž své spisy pouze proto, aby jen vylíčili minulost a události tak, jak tomu opravdu bylo, ale především proto, aby přispěli blahu společnosti v přítomné době, a to v tom smyslu, jak který autor chápal dobro v zájmu svých politických sympatií. Římská minulost musila totiž dodávat vzory a příklady pro přítomnost i budoucnost. Protože náleželi téměř všichni historikové k senátorské vrstvě, lze dosti zřetelně určit jejich politické smýšlení.<sup>83</sup>

Nebezpečí monarchie — ovšem ve formě zcela jiné, než byla moc starých králů — začalo být aktuální od dob bratří Gracchů, a zejména v I. stol. př. n. l. pocítila římská republika silné otřesy. A právě v době Sullové dosahuje svého největšího rozvoje stranicko-tendenční zaměření mladší analistiky. Zejména v tomto období se stává historiografie do služby bojujících politických skupin, při čemž mladší analisté ztotožňují zájmy své strany se zájmy státu jako celku. Charakteristickým rysem se pak jeví přenesení současného stranického boje do minulosti a vylíčení minulosti pod zorným úhlem politických poměrů současné doby.<sup>84</sup>

V době Caesarově měla psaná tradice vliv na široké vrstvy římského obyvatelstva přímo i nepřímo. Proti monarchii, jejíž vznik byl spojován se záhubou obce, byli vychováváni mladi Římané ve školách<sup>85</sup> a nenávist ke kralovládě se šířila také vlivem mnoha politických projevů na fóru, kde nečinili řečníci rozdíl mezi pojmy *regnum*, *tyrannis*, *dominatio*. Obviňování politických nepřátel z úsilí o kralovládu bylo tak běžné, že byl sám Cicero svými odpůrci nazýván *tyrannus atque ereptor libertatis*.<sup>86</sup> A tak jsou zprávy našich pramenů o nenávisti ke královské moci z velké části jen odezvou proticaesarské propagandy, jejíž hesla spočívala na obviňování Caesara z *affectedio regni*; to by rozbilo *pax deorum*, nejvyšší to odměnu za *pietas*, a vedle toho se též zdůrazňovala urážka svrchovanosti římského lidu.<sup>87</sup> Historie musila poskytnout odstrašující příklad; tím byla

obvykle právě postava Tarquinia Superba: »Vidíte tedy«, psal Cicero, »jak povstal z krále pán a jak se vinou jednoho člověka zvrátil druh obce z dobré v nejhorší? Ten je totiž pánem národa, koho nazývají Řekové tyrrannos, neboť chtějí, aby byl král ten, jenž radí jako otec národu, a aby uchoval všechny občany, jimž byl postaven v čelo, v životních podmínkách co nejlepší, což je vskutku dobrý, jak jsem pravil, druh obce (t. j. království), ale přece klonící se a jakoby náchylný k nezhoubnějšímu stavu. Vždyť jakmile se tento král (t. j. Tarquinius Superbus) přiklonil k panování méně spravedlivému, stane se najednou tyranem, nad něhož nemůže být považován žádný tvor za odpornějšího, za ohavnějšího, ani bohy a lidmi za více nenáviděného; ten, ač má lidskou podobu, přece převyšuje ukrutnými vlastnostmi největší obludy. Kdo by totiž po právu nazval člověkem toho, jenž nechce pro sebe žádné právní společenství se svými spoluobčany a dokonce ani se vším lidským pokolením, jenž nechce žádnou lidskou společnost?«<sup>88</sup>

Přes všechny podobné hlasy a varování neztratil Caesar oblibu prostých občanů. Je ostatně známo, že se Caesar pokoušel získat královskou hodnost právě za souhlasu lidu, a nikoli senátu.<sup>89</sup> Snad měl lid radost, když odmítl jeho miláček ozdobu hellenistických panovníků — diadém,<sup>90</sup> zejména jestliže byl znepokojován pověstmi o tom, že chce Caesar učinit hlavním městem říše Alexandrii nebo Ilion.<sup>91</sup> Přece však Plutarchos velmi přehání, když píše, že Římané »ve skutečnosti snášeli stav lidí ovládaných králi, ale královského jména se štítili, jako by jim měla být svoboda zrušena.«<sup>92</sup> Že tomu tak docela nebylo, dokazují do jisté míry slova Sallustiova, jenž ve svém listě Caesarovi, maje na zřeteli jeho mocenské postavení, užívá slova *rex* bez hanlivého zabarvení,<sup>93</sup> ale naopak *regnum* pokládá za špatný režim<sup>94</sup> a ztotožňuje je s oligarchií.<sup>95</sup> Buď jak buď, přece však i Caesar měl zájem na tom, aby nebyla jeho monarchie příliš nápadná, a proto plý, jak píše Cassius Dio, ujišťoval r. 46 po bitvě u Thapsu senát, že nechce vládnout, nýbrž stát v čele, že chce být vůdcem a ne tyranem.<sup>96</sup> Ostatně nobilita viděla v Caesarovi »krále«, i když nepřijal oficiálně diadém.<sup>97</sup> Když však vyšli Caesarovi vrahové v průvodu otroků a gladiátorů z Pompeiovy kurie a volali, že zabili krále a tyranu, lid je nenásledoval a tím je zbavil sebevědomí.<sup>98</sup> Proto se také musili smířit nejhorlivější republikáni s kompromisním řešením: vrahům byla dána amnestie, ale »tyranovi« odhlasoval senát nejen státní pohřeb, nýbrž ponechal též platnost jeho zákonům i jeho závěti.

Proti nenávisti ke kralovládě svědčí také bouře římského lidu při Caesarově pohřbu. Působila tu jistě mocně Caesarova štědrost, ale na lhostejnost k republikánskému zřízení mělo vliv i to, že se během doby značně změnilo etnické složení římské svobodné chudiny, kam přibýlo mnoho lidí narozených v cizině. Suetonius píše, že »v největším všeobecném smutku projevovalo ve skupinách svůj žal množství cizinců, každý podle svého obyčeje.«<sup>99</sup> Náboženské motivy, kterými se snažil Caesar upevnit svou moc, byly blízké zejména východnímu obyvatelstvu a splývaly v mnoha provinciích s představou o moudrém vládci. Pokud jde o římské představy, zaslouží si podle M a š k i n o v a názoru pozornosti hypotéza Lindsayova, že totiž nemajetní občané viděli v zavražděném Caesarovi dobrého krále římských Saturnalií.<sup>100</sup> Maškin si klade přímo otázku, mohla-li mít v Římě nějaký úspěch monarchistická agitace, dávající náboženské zdůvodnění

vlády jednoho člověka, a odpovídá: »Dějiny II. a I. stol. znají nemálo anti-monarchistických demonstrací, ale pro rodáky Východu, kterých bylo mnoho mezi plebeji, byla monarchická vláda obvyklá. Tito lidé přinášeli do Říma své náboženské představy a veřejné mínění se připravovalo postupně k monarchické vládě vlivem pronikání rozličných náboženských idejí, charakteristických pro hellenistický Východ. Hellenistické víry, odlišující se i větší rozmanitostí, i větší intimitností, nabýly širokého rozšíření. Zároveň s učením o konci světa se rozšířila i učení o dobrém králi — spásiteli, jež splývala se starou římskou představou o prvních kráľích — prarocích římského státu a římské moci.«<sup>101</sup>

Nezáleží na tom, je-li poslední Maškinův závěr správný, je však jisté, že bylo marné úsilí nobility zachránit vládu senátu, kterou již jednou byl s to zachránit jen »s(c)aevus Romulus«<sup>102</sup> Sulla svou mimořádnou plnou mocí za souhlasu »přeslavných potomků Brutů, Aemiliů a Lutatiů, zrozených k tomu, aby zvrátili to, co předkové statečností vytvořili.«<sup>103</sup> Proletariát, ať ve vojsku nebo v komicích, byl stále více oddán jedincům, kteří ovládali stát pod pláštíkem republikánské ústavy. Právě proti této skryté formě monarchie jsou namířena ironická slova Ciceronova týkající se Antonia:<sup>104</sup> »Nejlepší však je, že jsi odstranil z obce natrvalo jméno diktatura. Proto věru, jak se zdálo, tě tak vělice pojala nenávist ke kralovládě, že jsi odstraňoval všecken strach z ní kvůli příštímú diktátorovi.« Také úsilí analistů, kteří rádi zdůrazňují *odium regni* a snaží se je zdůvodnit příklady z minulosti, svědčí o tom, že bylo v Římě mnoho lidí, kteří se chovali k republikánskému zřízení lhostejně a u nichž vyvstávající hrozba monarchie nevbuzovala žádný strach. Není totiž třeba bojovat ideologicky proti tomu, co je dávno přežitkem a co se neopírá o určité vrstvy lidí.

Analisté vědomě proti kralovládě bojovali. Ačkoli psali o sympatiích římského lidu k Tarquiniům a o tom, že dokonce »pater liberator« Brutus musil dát popravít své vlastní syny, obviněné ze styku s vypuzeným králem, přece se najednou dočítáme, že není nic všeobecně tak neoblíbené jako království,<sup>105</sup> ba dokonce při výkladu o darech Sp. Cassia se praví, že jimi lid pohrdal jako úplatky a tak prý pro vrozené podezření lidského ducha ke království odmítal dary, jako by měl všeho nadbytek.<sup>106</sup> Proto také odsoudila tradice jednohlasně posledního Tarquinia jako tyranna a označila jeho vypuzení za oprávněné. Když se mluví o bezpráví, zločinech a zneužívání moci, srovnává se toto jednání s tyranskou zvlí králů.<sup>107</sup> Dokonce jméno Tarquinius prý Římány uráželo.<sup>108</sup> Vždyť přece, jak se dočítáme, byla prý Tarquiniova vláda tíživá i pro plebeje. Král prý je nutil konat veřejné práce<sup>109</sup> a zavedl dokonce bez rozdílů majetku daň z hlavy,<sup>110</sup> takže již ve starověku bylo nápadné, že vlastně »bezohledná vláda Superbova značně, dokonce velmi mnoho prospěla; bylo tak totiž způsobeno, že podnícen bezprávím národ vzplanul touhou po svobodě.«<sup>111</sup>

\*

Můj výklad je příspěvkem ke studiu vývoje římské tradice, není to pokus o rekonstrukci nejstarších dějin. Snažím se v něm ukázat, že nemůžeme nenávist ke králům, která je pro Římány tak příznačná, odvozovat od Tarquinia Superba. Ačkoli je postava Superbova vlastně produktem aristokratické tradice za působení řeckých vlivů, přece musil vyrůst odpor

ke kralovládě v římských podmínkách. Měl podle všeho své kořeny v boji plebejů s patricijí; upozornil jsem i na to, že není správné mluvit o spontánní nenávisti všeho římského lidu ke královské moci.<sup>112</sup> Podle malé věrohodnosti našich pramenů nemůžeme určit, zda došlo již v době královské k ostrým roztržkám mezi patricijí a plebeji, jak uvádí římská tradice. Není možné spoléhat ani na to, že měli králové v plebejích svou oporu, ale pokládám za jisté, že si to nevymyslili t e p r v e mladší analisté. Vyprávění o lásce lidu ke králům je staršího data a myslím, že jsou to jen zbytky lidové tradice o dobrých králich idealisovaných za tíživých poměrů. Patricijové, kteří se kdysi postarali o změnu ústavy, byli jistě jiného názoru a jejich představa o králich byla naopak spojena s omezením jejich práv; také později byla nejhorlivějším odpůrcem monarchie právě nobilita. Snad již patricijové v V. nebo ve IV. století přenesli některou ze vzpomínek na porobu pod králem Porsennou na Tarquinia Superba, ale pozdější římské podání přejalo hotový charakter tyranna se všemi špatnými stránkami jeho vlády a té představy pak užili analisté důsledně.<sup>113</sup> Nejde však pouze o přejímání řeckých předloh, nýbrž v době, kdy hrozila možnost vzniku monarchie, hájili tak aristokratickou republikánskou ústavu mluvčí patricijů ve IV. stol. a za stejného nebezpečí projevovali své stranické sympatie mnozí autoři v II. a I. stol. To ovšem musilo mít odezvu i ve vyličení dávného boje patricijů proti z p u p n ě m u usurpátorovi Tarquinio Superbovi.

S jmény prvních králů se pojily určité záslužné skutky, na které byli Římané hrdí, proto jsou vyličení všichni jako vládcové spravedliví. Jedinou výjimkou je Tarquinius Superbus. Je-li Lucius Tarquinius vskutku jediná legendární postava, a teprve později došlo k rozlišení dvou Tarquiniů,<sup>114</sup> mohlo k tomu dojít jediné tehdy, jestliže se udržovaly vedle sebe lidové podání a aristokratická tradice. Vyprávění prostého lidu o spravedlivých vládcích působilo zvláště na vykrytalizování idealisované postavy Servia Tullia,<sup>115</sup> kdežto všechny špatné vlastnosti krále, přejaté nepochybně z patricijské tradice, soustředily se v osobě Superbově. Jestliže prohlásili Římané celou rodinu Tarquiniů za zločinnou,<sup>116</sup> což mělo asi své kořeny stejně jako omezení pravomocí krále obětníka v době, kdy bylo ještě panství královského rodu aktuální, zdůrazňovali, jak se zdá, teprve analisté, že to vůle všech Římanů přivodila konec království a zavedení republikánské ústavy,<sup>117</sup> jež ostatně byla jen pokračováním reformy domněle Serviových.<sup>118</sup> A tak mohl Cicero o době královské napsat, že měl po vypuzení Tarquinia římský národ takovou nenávist ke králi, jakou po něm měl touhu po smrti Romulově. Jak totiž kdysi nemohl krále postrádat, tak po vyhnání Superbově nemohl slyšet ani jeho jméno.<sup>119</sup> A když byla někde zmínka o králi, vybavila prý se hned představa krále nespravedlivého.<sup>120</sup> A právě tato představa nakonec způsobila, že se nedal ani v budoucnu žádný římský panovník nazývat *rex*. Dokonce ještě v byzantské říši byl zpravidla βασιλεύς nahrazován v latinských překladech termínem *imperator*,<sup>121</sup> třebaž název *rex* již dávno u nikoho nenávist nevzbuzoval.<sup>122</sup>

## POZNÁMKY

- <sup>1</sup> Tac. Ann. I 1.
- <sup>2</sup> Sall. Cat. 2, 1 *igitur initio reges — nam in terris nomen imperi id primum fuit . . .*
- <sup>3</sup> Vl. Groh, *Starý Řím*, Praha 1951, str. 17. — Srov. též Rosenberg, PWRE, I A, s. v. Rex, c. 709 n. 719 n.
- <sup>4</sup> Liv. epit. 46 *Eumenes . . . ne aut hostis iudicatus videretur, si exclusus esset, aut liberatus crimine, si admitteretur, in commune lex lata est, ne cui regi Romam venire liceret.*
- <sup>4a</sup> Již uzavření přátelské smlouvy se samovládcem znamenalo jeho uznání jako krále, neboť Římané tu často užívali názvu *rex*. Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, III. Bd., I. Abt., Leipzig 1887, str. 592, vidí v tom ústupek královskému titulu. — Srov. též Cic. de off. II 8, 26 *regum, populorum, nationum portus erat et refugium senatus.*
- <sup>5</sup> Cic. ad Att. II 8, 1.
- <sup>6</sup> Sall. epist. ad Caes. I 5, 2 *quoniam orta omnia intereunt, qua tempestate urbi Romanae factum excidii adventarit, civis cum civibus manus conserturos, ita defesos et exsanguis regi aut nationi praedae futuros.*
- <sup>7</sup> Horat. sat. I 7.
- <sup>8</sup> Ibid. v. 35—35; citován překlad O. Jiráňho, Praha 1929, str. 41.
- <sup>9</sup> Srov. Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, I4, Berlin 1864, str. 249.
- <sup>10</sup> Srov. Vl. Groh, *Konec římského království*, Listy filologické LI (1924), str. 329—333.
- <sup>11</sup> Srov. Schachermeyr, PWRE, IV A, s. v. Tarquinius, c. 2353.
- <sup>12</sup> E. Pais, *Storia di Roma*, II, Roma 1926, str. 117 n.; srov. též str. 123.
- <sup>13</sup> Servia Tullia pokládá dosud za historickou postavu, jak vyplývá ze souvislosti, G. Thomson (*Studies in Ancient Greek Society, The Prehistoric Aegean*, London 1949, čes. překl. O staré řecké společnosti, Praha 1952). Autor vychází z přesvědčení, že Servius Tullius vládl místo své ženy (str. 97 n., překl. str. 89 n.). Tabulka V v jeho knize (str. 98, překl. str. 90) má být názorným důkazem toho, že byla tato posloupnost u Sabinů a Etrusků pravidlem. Již ve starověku kolovalo šest nebo sedm verzí o původu Servia Tullia (srov. Schwegler, *Römische Geschichte*, Tübingen 1867, str. 715) a Thomson má za to, že byl Servius Tullius vskutku otrok (str. 97, překl. str. 89), jenž se stal králem sňatkem s etruskou princeznou Věčného města (str. 99, překl. str. 91); jeho přirovnání k Herakleovi u lydské královny Omfaly (str. 175, překl. str. 159) není však vhodné, poněvadž Servius Tullius jako manžel Tarquiniovy dcery nebyl otrok, nýbrž římský král. Pomímím Paisovu konstrukci (*Storia di Roma*, II, Roma 1926, str. 133 n.) o souvislosti Servia Tullia s knězem Diany u »lacus Nemoensis«, zvaným »servus rex«, a přecházím též fakt, že stáli Římané v době královské vývojově výše než africké kmeny, kde, jak uvádí Thomson, zacházely královny se svými druhy jako s otroky (str. 158, překl. str. 145). Avšak jak máme vysvětlit, proč neznáme ani jména dcery Tarquinia Prisca a proč se její dcery nazývaly po otci Tullie, když v Etrurii »děti neznaly své otce« (str. 98, 142, překl. str. 90, 129)?
- Nepozastavují se nad tím, že byla dcera Tita Tatia pojmenována otcovým rodo-vým jménem Tatia a že se dcera Numova nazývala Pompilia (str. 97, překl. str. 89), takový byl zvyk v pozdější římské době a analisté mohli provést své doplňky a korektury stejně, jako si nepochybně vykreslili celý patrilinéární nástupnický systém latinských králů (Liv. I 3, 6—10), a sestrojili nárok, který si obojevali na vládu po otci synové Anca Marcia (Liv. I 40, 2) i synové Tarquinia Superba. Právo na trůn u Tarquinia Superba chápou římstí analisté rovněž jako posloupnost po meči, i když je jeho manželkou dcera jeho předchůdce, t. j. dcera jeho švagra a vlastní sestry, věc to u pozdějších Římanů neslychaná, nepřekládáme-li důležitosti pozdějšímu výkladu o tom, že byl Superbus Priscovým vnukem (srov. Liv. I 46, 4; Dionys. Hal. IV 7). Sám Thomson, jenž uznává, že byl Superbus Priscovým synem, praví (str. 95, překl. str. 88): »Víme, že Římané nesouhlasili se sňatkem mezi blízkými příbuznými. A jestliže zachovávali toto pravidlo od nepaměti, vysvětluje to, proč o něm jako o zvykovém právu nikdy nepsali.« Tím méně přirozené by bylo toto spojení u Etrusků. Je snad nějaký doklad pro to, že by u Etrusků existovala stejná snaha uhájit majetková práva mužů uvnitř matriarchálního systému sňatkem mezi sourozenci, jako tomu bylo v Egyptě (str. 160, překl. str. 146)? Thomson praví, že

po Serviu Tulliovi nastoupil bratr jeho ženy, který upevnil své postavení tím, že se oženil s jeho dcerou (str. 99, překl. str. 91); jak však máme vážené postavení etruské ženy, jež se obecně uznává, uvést ve shodu s tím, že pravidlo exogamie i ženská svoboda byly obětovány mužskému zájmu o soukromé vlastnictví (str. 139, překl. str. 127)?

Kdybychom věřili římským analistům do písmene, musili bychom uznat od nejstarších dob patriarchát, proto si tím více ceníme třeba jen zmínky o matrilineární posloupnosti. Není ovšem jasné, zda si je Thomson skutečně jist tím, že náleželi Rutulové s Volsky k Sabinům (str. 99, překl. str. 91), když na straně 98 (překl. str. 90) dokládá thesei, že odvozovali Etruskové svůj původ po matce, Vergiliem (Aen. XI 340 n). Podle těchto veršů byl rutulský Drances, kterému »genus materna superbum nobilitas dabat, incertum de patre ferebat«, člověk ve svém kmeni vážený, kdežto o Serviu Tulliovi (můžeme-li věřit jeho otrockému původu) se vyprávělo, že právě jeho matka byla otrokyní (Cic. de re publ. II 21, 37; Fest. s. v. nothum, p. 182 L). Také Ancus tedy nastoupil jako syn Numovy dcery, kdežto jinak prý vládně král místo své ženy (str. 97 n., překl. str. 89 n.), což podle Thomsonových slov předpokládá pokročilejší vývoj manželství (srov. též tab. VII na str. 155, překl. str. 142). Všeho všude, jak jsem ukázal, se může Thomson ve své theorii o »římském systému« posloupnosti s tchána na zetě opírat jen o dva případy, a to o jednoho krále sabinského původu (Numa Pompilius) a o jednoho krále etruského původu (Servius Tullius — bez jakékoli kritiky této postavy). Proto je naprosto nevhodný nadpis »Matrilineární posloupnost římské monarchie« (str. 97, překl. str. 89) a termín »římský systém«, píše-li autor doslova (str. 99, překl. str. 91): »U latinských králů se matrilineární zásada nevyskytuje. Znamená to snad, že Latinové měli patriarchální zřízení? Jestliže tomu tak bylo, byli již o krok dále před ostatními italskými kmeny, a proto i první na cestě k světovládě.« Naprosto nevhodné je spojen tento odstavec s další úvahou, nepochybně správnou (tamtéž), že »dědičné zákony podléhají změnám, protože je určují hospodářské síly«, a že se italské kmeny vyvíjely pod etruským vlivem. A těmto »pokročilým« Latinům dává Sabin Numa Pompilius zákony?

Thomsonovo pojednání o římských králich nepatří k nejlépe promyšleným statím jeho knihy. Abych ukázal na slabou jeho argumentaci, záměrně jsem užíval jeho vlastních slov. Posloupnost římských králů bylo by možné přejít skeptickým stanoviskem, že jsou příbuzenské svazky uměle sestrojeny při střídající se vládě latinských a sabinských králů, avšak dáme-li za pravdu Thomsonovu přesvědčení, že by si Římané nebyli vymyslili tradici, která se tolik přčila jejich předsudkům (str. 97, překl. str. 90), musíme uznat, že jak osoby králů, tak do jisté míry i jejich posloupnost zanechala v tradici zřetelné stopy. Má však Thomson pravdu, říká-li, že se královský úřad dědil pravidelně po přeslici (str. 97, překl. str. 89)? Římané znali přece interregnum a to, že král byl volený; se obecně uznává (srov. též Engels, Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, Praha 1950, str. 119). Nemusila tedy příbuznost a přímá linie at po otci či po matce být primární, nýbrž zvolený král se nezřídka oženil s dcerou svého předchůdce. Uznává to vlastně i Thomson (str. 159, překl. str. 146), když říká, že se zakladatel nové dynastie obyčejně prozíravě přiznal do dynastie staré (autor se dovolává egyptských mravů) a že stejný princip »objevil« u sabinských a etruských »dynastií« v Římě.

<sup>14</sup> CIL XIII 1668 = Dessau ILS 212; srov. též Tac. Ann. XI 24.

<sup>15</sup> Poslední reprodukce malby je uvedena u Messerschmidta, Nekropolen von Vulci, Berlin 1930, str. 110 n., tab. 1—39. Rekonstrukci viz u Gardthausena, Mastarna oder Servius Tullius, Leipzig 1862 (příloha), a u Maškina, Dějiny starověkého Říma, Praha 1952, str. 124 n.

<sup>16</sup> Schema viz u Gardthausena, uv. spis. str. 50; viz též Messerschmidt, uv. spis, str. 113.

<sup>17</sup> Srov. na př. J. V. Prášek, České museum filologické, VIII (1922), str. 411—429.

<sup>18</sup> De Sanctis, Storia dei Romani, I, Torino 1907, str. 447, a Klio, II (1902), str. 96—104; viz též Pareti, Studi etruschi, 5 (1931), str. 159 n.

<sup>19</sup> Tac. Hist. III 72 aedem Iovis Optimi Maximi..., quam non Porsenna dedita urbe neque Galli capta temerare potuissent; Plin. Nat. hist. XXXIV 14 (39), 159 in foedere, quod expulsis regibus populo Romano dedit Porsina, nominatim comprehensum invenimus, ne ferro nisi in agri cultu uteretur.

<sup>20</sup> Liv. II 14, Plut. Popl. 19.

<sup>21</sup> Liv. II 14, 1 huic tam pacatae profectio[n]i ab urbe regis Etrusci abhorrens mos traditus ab antiquis usque ad nostram aetatem inter cetera solemnia manet bona Porsinnae regis vendendi.

<sup>22</sup> Liv. II 14, 2 cuius originem moris necesse est aut inter bellum natam esse neque omissam in pace aut a mitiore crevisse principio, quam hic prae se ferat titulus bona hostiliter vendendi.

<sup>23</sup> Liv. II 14, 3 n. Proximum vero est ex iis, quae traduntur, Porsinam descendentem ab Ianiculo castra opulenta convecto ex propinquis ac fertilibus Etruriae arvis commeatu Romanis dono dedisse inopi tum urbe ab longinqua obsidione, ea deinde, ne populo inmisso diriperentur hostiliter, venisse bonaque Porsinnae appellata, gratiam muneris magis significante titulo quam auctionem fortunae regiae, quae ne in potestate quidem populi Romani esset. — Srov. Plut. Popl. 19.

<sup>24</sup> Správnost Liviova výkladu popíral i A. Schwegler (Römische Geschichte, II, Tübingen 1867, str. 194), ale upadá do jiného extrému; nemohl se totiž zcela odpoutat od tradice a vztahoval tento zvyk k nějakému druhému králi Porsennovi.

<sup>25</sup> Liv. II 5, 2; Dionys. Hal. V 13, 2.

<sup>26</sup> Na př. Vl. Groh, Starý Řím, Praha 1931, str. 14 n.; týž Listy filologické LI (1924), str. 335; Niese — Hoh l, Grundriss der römischen Geschichte nebst Quellenkunde, V. Aufl., München 1923, str. 33 a str. 40, pozn. 5.

<sup>27</sup> Liv. II 2; Dionys. Hal. V 10, 2 n.; 11, 1 n.; 12, 1 n.; VIII 49, 6; Piso (Peter, HRR, str. 129, fr. 19), Plut. Popl. 7, 6; Cic. de re publ. II 31, 53.

<sup>28</sup> Roku 290 př. n. l. byli mezi římské občany pojati Sabinové; to snad mělo odezvu ve vyprávění o spoluvládě Romula a Tita Tatia. Zřejmě bylo tehdy pevně číslo sedmi králů, a proto nemohl již být Titus Tatius zařazen jako král osmý. — Srov. Niese — Hoh l, uv. spis, str. 32, pozn. 7.

<sup>29</sup> Liv. I 35, 2 isque primus et petisse ambitiose regnum et orationem dicitur habuisse ad conciliandos plebis animos compositam.

<sup>30</sup> Liv. I 40, 2.

<sup>31</sup> Liv. I 41, 6; Dionys. Hal. IV 8, 2.

<sup>32</sup> Liv. I 46, 1; Dionys. Hal. IV 8, 3.

<sup>33</sup> Dionys. Hal. IV 10, 1; Liv. I 46, 1 tantoque consensu quanto haud quisquam alius ante rex est declaratus.

<sup>34</sup> Dionys. Hal. IV 9, 8 n.

<sup>35</sup> Dionys. Hal. IV 10, 1.

<sup>36</sup> Dionys. Hal. IV 11, 1 a IV 30, 5.

<sup>37</sup> Liv. I 47, 12 instituisse censum, ut insignis ad invidiam lucupletiorum fortuna esset et parata, unde, ubi vellet, egentissimis largiretur.

<sup>38</sup> Liv. II 5, 2 diripienda (sc. bona regia) plebi sunt data, ut contacta regia praeda spem in perpetuum cum iis pacis amitteret.

<sup>39</sup> Liv. II 21, 6 plebi, cui ad eam diem summa ope inservitum erat, iniuriae a primoribus fieri coepere.

<sup>40</sup> Cic. de re publ. II 12, 23 cum... senatus... temptaret post Romuli excessum, ut ipse regeret sine rege rem publicam, populus id non tulit desiderioque Romuli postea regem flagitare non destitit; srov. též Liv. I 15, 8 (Romulus) multitudini tamen gratior fuit quam patribus.

<sup>41</sup> Vl. Groh, Listy filologické, LI (1924), str. 336.

<sup>42</sup> Dionys. Hal. IV 38, 2 a IV 41, 1.

<sup>43</sup> Dionys. Hal. IV 40.

<sup>44</sup> Dionys. Hal. IV 45, 1 ταῦτα δ' ὀρμῶντες οἱ δημοτικοὶ δίκαια πάσχειν αὐτοὺς ὑπελάμβανον καὶ ἐπέχαιρον ὅτ' εὐηθέλας, ὡς ἐκεῖνοί μόνους τῆς τυραννίδος βαρείας ἐσομένης, σφίσι δ' αὐτοῖς ἀκινδύνου.

<sup>45</sup> Dionys. Hal. IV 42 n.

<sup>46</sup> Dionys. Hal. IV 44, 1.

<sup>47</sup> Srov. F. Schachermeier, PWRE, IV A, s. v. Tarquinius, c. 2382.

<sup>48</sup> Dionys. Hal. IV 41.

<sup>49</sup> Diod. XIV 2, 2.

<sup>50</sup> Plut. Dion 9.

<sup>51</sup> Cic. Tusc. V 20, 57—59.

<sup>52</sup> Srov. Ovid. Fasti II 687 n. Ultima Tarquinius Romanae gentis habebat Regna, vir iniustus, fortis ad arma tamen.

<sup>53</sup> P. Oliva, Raná řecká tyrannis, Praha 1954, str. 370—399.



<sup>54</sup> Fr. Altheim, *Italien und Rom*, II. Band, 2. Aufl., Amsterdam—Leipzig, str. 213.

<sup>55</sup> Vylíčení druhého decemviratu připomíná »třicet tyrannů« (W. Soltau, *Die Anfänge der römischen Geschichtschreibung*, Leipzig 1909, str. 75 n.).

<sup>55a</sup> Nelze souhlasit s pojetím Fustela de Coulanges, *La cité antique*. 28ème édition, Paris 1923, str. 324 n., neboť věří příliš tradici a přeceňuje úsilí římského lidu o obnovení království či zavedení tyrannidy; má však pravdu v tom, že »obvinění, jež adresoval patriciát těm svým příslušníkům, kteří se stali u lidu oblíbení, nemusí být pouhou pomluvou«.

<sup>56</sup> Liv. II 41; Dionys. Hal. VIII 77—80; Cic. de domo 38, 101; de re publ. 35, 60; Val. Max. VI 3, 1 n.; Plin. Nat. hist. XXXIV 4 (9), 15; Diod. XI 37, 7.

<sup>57</sup> Liv. IV 13 n.

<sup>58</sup> Liv. VI 18.

<sup>59</sup> Liv. VI, 18, 16.

<sup>60</sup> Liv. VI 14—20.

<sup>61</sup> Podrobný rozbor pramenů podal Th. Mommsen, *Römische Forschungen*, II. Band, Berlin 1879, str. 153—220; srov. též Münzer, *PWRE*, III, s. v. Cassius (c. 1749—1753), XIV, s. v. Maelius (c. 239—244), s. v. Manlius (c. 1167—1179). I když se uznává za věrohodnou často jen pověst o Manliovi (srov. N. A. Maškin, *Istorija drevnego Rima*, 1949, str. 152, čes. překl. Dějiny starověkého Říma, Praha 1952, str. 150), přece je charakteristické, že byl podle tradice již Sp. Cassius svržen společným úsilím patricijů, a není při tom bez významu, že je mezi quaestory, kteří Cassia odsoudili, jmenován jeden Fabius. Právě tehdy totiž nastupovali Fabiové své mocenské postavení (srov. Fr. Altheim, *uv. spis.*, II. Band, str. 180). Avšak také pověst o Sp. Maeliovi se pokládá za starou (W. Soltau, *uv. spis.*, str. 122). Ostatně již Mommsen (*Röm. Forschungen*, II, str. 218) usoudil, že zde neměla tradice přes stejnou tendenci a podobně vyprávění jeden pramen.

<sup>62</sup> Vl. Groh, *Listy filologické*, LI (1924), str. 353; srov. též Rosenberg, *PWRE*, I A, s. v. Rex, c. 710.

<sup>63</sup> Srov. W. Soltau, *uv. spis.*, str. 75 n.

<sup>64</sup> Serv. ad Aen. IV 320; srov. též Cic. de re publ. II 27, 50.

<sup>65</sup> Herodot. V 92, 15; Dionys. Hal. IV 56, 3.

<sup>66</sup> Liv. I 54, 6; Dionys. Hal. IV 56, 1 n.; Plin. Nat. hist. XIX 8 (55), 169.

<sup>67</sup> Liv. I 54, 2; Dionys. Hal. III 46, 3 n.

<sup>68</sup> Liv. II 21, 5; Dionys. Hal. VI 21, 5.

<sup>69</sup> Jediná vážná zmínka o historických zpěvech jsou slova Catona Staršího, jež cituje Cicero *Tusc. IV 2, 5*: gravissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epularum fuisse, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes.

<sup>70</sup> N. A. Maškin, *Principat Avgusta*, Moskva—Leningrad 1949, str. 364.

<sup>71</sup> Liv. III 39, 10 graviora quae patiantur videri iam hominibus, quam quae metuant.

<sup>72</sup> Liv. III 9, 2—4; srov. též III 34, 8 iam plebs, praeterquam quod consulum nomen haud secus quam regum perosa erat.

<sup>73</sup> Liv. III 39, 4 n.

<sup>74</sup> Liv. VI 18, 14.

<sup>75</sup> Cic. de off. II 12, 41 n.; užito překladu J. Ludvíkovského, Praha 1940, str. 111 n., s malými změnami.

<sup>76</sup> Accius podle Cicerona de off. III 21, 84 Multi iniqui atque infideles regno, pauci benivoli.

<sup>77</sup> Manifest komunistické strany, Praha 1949, str. 20.

<sup>78</sup> Sall. Cat. 6 Post, ubi regnum imperium, quod initio conservandae libertatis atque augendae rei publicae fuerat, in superbiam dominationemque se convertit.

<sup>79</sup> Cic. de re publ. I 35, 54 n.; místa porušená a vydavateli doplněná v překladu nevyznačují.

<sup>80</sup> J. Béranger, *Recherches sur l'aspect idéologique du principat*, Bâle 1953, str. 265.

<sup>81</sup> Cic. de re publ. I 19, 31.

<sup>82</sup> A. Rosenberg, *Einleitung und Quellenkunde zur römischen Geschichte*, Berlin 1921, str. 140.

<sup>83</sup> S. L. Utčenko, *Idejno-političeskaja bor'ba v Rime nakanune padenija respubliky*, Moskva 1952, str. 71.

<sup>84</sup> Tamtéž, str. 75.

<sup>85</sup> Srov. J. Béranger, *Revue des études latines*, XIII, 1935, str. 86 n.

<sup>86</sup> Cic. pro Sest. 51, 109.

<sup>87</sup> M. A. Levi, *La »affectatio regni« di Cesare*, Torino 1954, str. 7 n.

<sup>88</sup> Cic. de re publ. II 26, 48 n.

<sup>89</sup> Srov. E. Meyer, *Caesars Monarchie und das Principat des Pompeius*, Stuttgart u. Berlin 1918, str. 519.

<sup>90</sup> Plut. Caes. 61, Plut. Ant. 12. — Kdežto Plutarchos (Caes. 60) píše, že byla Caesarova touha po koruně u lidu první příčinou k pohoršení, neví Suetonius (Caes. 79), když vypráví o stejných událostech, nic o nenávisti lidu ke královské hodnosti. Píše doslova: »Inter immodicas ac novas populi acclamationes quidam e turba statuae eius coronam lauream candida fascia praeligatam imposuisset,« a poněkud dále »quamquam et plebi regem se salutanti.« Také podle Nikolaa Dam. [FG-Hist. ed. Jacoby, II A, p. 405, (73)] volal lid χαίρει, βασιλεῦ.

<sup>91</sup> Suet. Caes. 79; srov. též Horat. carm. III 3.

<sup>92</sup> Plut. Ant. 12, překl. F. Stiebitze, Čtyři životopisy, Brno 1948, str. 140.

<sup>93</sup> Sallust. epist. ad Caes. II 1, 1 Scio ego, quam difficile atque asperum factu sit consilium dare regi aut imperatori, postremo quoiquam mortali, quous opes in excelso sunt. — Slovo rex se tu sice nevztahuje přímo na Caesarovo postavení, je míněno všeobecně, ale sotva by ho byl Sallustius užil, kdyby k němu cítili Římané takový odpor, jak píše Plutarchos; alespoň si nelze představit, že by užil místo regi výrazu tyranno, byť též jen obecně.

<sup>94</sup> Ibid. II 6, 1 regnum denique ex libera civitate futurum.

<sup>95</sup> Ibid. II 7, 11 iudices a paucis probari regnum est.

<sup>96</sup> Cass. Dio XLIII 17, 2.

<sup>97</sup> Cic. ad fam. XI 27, 8 si Caesar rex fuerit, quod mihi quidem videtur...

<sup>98</sup> App. b. c. II 119, 500.

<sup>99</sup> Suet. Caes. 84.

<sup>100</sup> Srov. N. A. Maškin, *Principat Avgusta*, Moskva—Leningrad 1949, str. 131; název Lindsayovy knihy, již se Maškin dovolává, je *Marc Antony his world and contemporaries*, London 1936.

<sup>101</sup> N. A. Maškin, *Principat Avgusta*, Moskva—Leningrad 1949, str. 70.

<sup>102</sup> Sallust. Hist. I (or. Lepidi) 55, 5 ed. Maurenbrecher.

<sup>103</sup> Ibid. I 55, 3.

<sup>104</sup> Cic. Phil. II 36, 91.

<sup>105</sup> Liv. VI 19, 7 nihil minus populare quam regnum est.

<sup>106</sup> Liv. II 41, 9.

<sup>107</sup> Liv. III 36, 3 n. — Decemvirové se dokonce urážlivě nazývají deseti Tarquinii (Liv. III 39, 3).

<sup>108</sup> Cic. de re publ. II 31, 55 Hac mente tum nostri maiores et Conlatinum innocentem suspicione cognationis expulerunt et reliquos Tarquinius offensione nominis: srov. Cic. de off. III 10, 40.

<sup>109</sup> Liv. I 56, 1 n.; 57, 2; Dionys. Hal. IV 44, 1; Flor. I 7, 4; Serv. Aen. XII 603.

<sup>110</sup> Dionys. Hal. IV 43, 2.

<sup>111</sup> Flor. I 8, 7 Postremo Superbi illius importuna dominatio non nihil, immo vel plurimum profuit. Sic enim effectum est, ut agitated in iuriis populus cupiditate libertatis incenderetur. — Srov. Liv. II 1, 2 quae libertas ut laetior esset, proximi regis superbia fecerat.

<sup>112</sup> Srov. V. Groh, *Listy filologické*, LI (1924), str. 334.

<sup>113</sup> Srov. Sallust. Cat. 7 Nam regibus boni quam mali suspectiores sunt, semperque eis aliena virtus formidolosa est.

<sup>114</sup> E. Pais, *uv. spis.* II, str. 152—169; srov. též Schachermeyer, *PWRE*, IV A, s. v. Tarquinius, c. 2353.

<sup>115</sup> Srov. na př. Ovid. *Fasti* VI 581—584 An magis est verum, post Tulli funera plebem Confusam placidi morte fuisse senis: Nec modus ullus erat, crescebat imagine luctus, Donec eum positus occulere togis?

<sup>116</sup> Dionys. Hal. IV 81, 3 τρεῖς γὰρ ἐξ ἐνός Ταρκυνίους ἔθεμεν πολλῶν μιαιωτέρους τοῦ πατρός.

<sup>117</sup> Dionys. Hal. IV 84, 3; V 1, 2; V 5, 1; Liv. II 1, 9; a j.

<sup>118</sup> Liv. I 60, 4 duo consules inde comitiis centuriatis a praefecto urbis ex commentariis Servi Tulli creati sunt.

<sup>119</sup> Cic. de re publ. II 50, 52 expulseeque Tarquinio tantum odium populum Romanum regalibus nominis tenuit, quantum tenuerat post obitum vel potius excessum Romuli desiderium. Itaque ut tum carere rege, sic pulso Tarquinio nomen regis audire non poterat. — Ibid. I 40, 62 Tu non vides unius importunitate et superbia Tarquinii nomen huic populo in odium venisse regium?

<sup>120</sup> Cic. de re publ. III 35, 47 Cum autem regis est facta mentio, occurrit animis rex etiam iniustus.

<sup>121</sup> L. Bréhier, Les institutions de l'Empire byzantin, L'évolution de l'humanité, XXXIIbis, Paris 1949, str. 50.

<sup>122</sup> Ненависть к королевскé hodnosti vyprchala znenáhla i v římských senátorských kruzích, když se ukázalo, že republiku nelze již obnovit. Od druhého století principátu převládá stoický názor o spravedlivém králi, jenž chápe svou vládu jako státnickou povinnost a nikoli jen jako osobní potěšení. Představě stoického království vyhovovala vláda těch císařů, kteří uznávali práva senátu, kdežto autokratičtí císařové jako Caligula, Nero a Domitianus byli tyranni. Titulu rex se pak neuzívalo jednak z tradice, jednak proto, že se během doby vyvinula pro císaře zvláštní titulatura. Řekové se výrazům βασιλεύς, βασιλεύειν, βασιλικός ani v době císařské, když mluvili o císařích, jejich vládě a majetku, nikdy nevyhýbali.

### НЕНАВИСТЬ РИМЛЯН К ЦАРСКОЙ ВЛАСТИ И ЕЕ ПРИЧИНЫ

Известное odium regni у римлян, по распространенному и в соответствии с древними литературными свидетельствами мнению, является результатом жестокой власти Тарквиния Гордого. Однако такое понимание не нужно принимать полностью. Вместе с тем очевидно преувеличено утверждение — как оно обычно подается при объяснении убийства Цезаря —, будто еще накануне распада республики ненавидели все римляне царскую власть. Несомненно и более вероятным является факт, что ненависть римлян к царской власти, или точнее к монархии, вполне росла с внутренним развитием республики и только добавочно она была перенесена в историю древних царей.

Стараясь разрешить проблему распада царской власти и установления республиканского строя, ученые неодинаковой мерой опираются на римскую анналистику, служащую им более или менее достоверным источником. Речь идет прежде всего об этрусской династии Тарквиниев, представленной легендарной личностью Луция Тарквиния, последующее разъединение которой достаточно доказано. Лишь немногие ученые опираются, конечно, на незначительные фрагменты этрусского предания и почти все исследователи не учитывают в надлежащей мере древний римский термин bona Porsennae regis vendere, о продаже государственных имений, употребляемый римлянами еще при жизни Ливия. Именно этот обычай помогает объяснить конец существования в Риме этрусского владычества, ибо само собою разумеется, что этим сведения о конфискации и раздаче плебей имущества изгнанного Тарквиния в значительной мере лишаются веры. Несмотря на теорию о постепенном устранении царской власти, даже по указанной причине, надо сомневаться в том, был ли действительно Тарквиний последним царем в Риме.

Настоящая работа — это не попытка восстановления древней истории, хотя на основании использования литературных источников и их несоответствия можно прийти к объяснению нескольких основных противоречий. Она должна служить вкладом в дело изучения римской традиции. Возникновение насильственного правления Тарквиния Гордого можно объяснить тем, что аристократическая традиция обрисовала своих последних царей под впечатлением представления о греческих тиранах.

Римские патриции 5—4 вв. и оптиматы 2—1 вв. до н. э. нуждались в идеологическом обосновании аристократического республиканского строя против усиления плебеев или городского пролетариата и против стремления некоторых вождей захватить власть. Римляне, не зная во время развития анналистики уже сущности бывшей царской власти, относились к своим царям так же, как греки к своим тиранам. Патриции, опасаясь того, что в их борьбе с плебейми какой то вождь плебса достигает самовластия, старались изобразить своего

последнего царя в самых темных красках. Если последним царем является Тарквиний, то потому, что во всех воспоминаниях римлян о древних царях упоминалось постоянно его имя, причем царствования Тарквиния Древнего и Сервия Туллия представляют хорошую, сохранившуюся в народном предании традицию, царствование же Тарквиния Гордого представляет дурную, искусственно патрициями созданную традицию царского правления. Аристократическая анналистика, таким образом, хотела доказать, что царский строй был сначала, правда, для государства полезным, но впоследствии превратился в произвол и властолюбие. В конечном итоге можно сказать, что не из ненависти к определенной династии чужого происхождения распространилась ненависть к царской власти вообще, а что искаженное изображение последнего Тарквиния вытекало просто из антипатии римской знати к монархии, ищущей в народных слоях своих сторонников.

### ÜBER DEN HASS DER RÖMER GEGEN DAS KÖNIGTUM UND SEINE URSACHEN

Das berühmte »odium regni« hatte nach der allgemein verbreiteten Ansicht und den antiken literarischen Quellen gemäss seine Wurzeln in der gewaltsamen Regierung des Tarquinius Superbus. Allzugrosses Vertrauen in die Quellen zu setzen ist aber nicht möglich und es lässt sich auch nicht behaupten, »odium regni« wäre am Ende der römischen Republik so allgemein gewesen, wie es namentlich im Zusammenhang mit der Ermordung Caesars überliefert wurde. Die Vermutung liegt nahe, dass der Hass der Römer gegen das Königtum, oder genauer gesagt, gegen die Monarchie, erst durch die innere republikanische Entwicklung beeinflusst und erst nachträglich in die Königszeit verlegt wurde.

Im Bemühen, die Frage betreffend das Ende der römischen Königszeit und die Errichtung der Republik zu lösen, berufen sich die Gelehrten in ungleicher Weise auf die römische Annalistik, der mehr oder weniger Vertrauen geschenkt wird. Es handelt sich vor allem um die etruskische Dynastie der Tarquinier, die durch die legendenhafte Gestalt des Lucius Tarquinius vertreten ist, für deren spätere Spaltung ausreichende Nachweise vorhanden sind. Nur wenige Gelehrte stützen sich jedoch auf die geringfügigen Reste der etruskischen Überlieferung und ebenso übersehen fast alle Forscher den alten römischen Terminus »bona Porsennae regis vendere«, den die Römer noch in der Liviuszeit beim Verkauf der Staatsgüter angewandt hatten. Gerade die Verwendung dieses Terminus kann uns aber bei der Aufhellung der Tätigkeit des etruskischen Eroberers in Rom zur Zeit ihres Abschlusses sehr willkommen sein, denn es versteht sich von selbst, dass der Bericht über das beschlagnahmte und den Plebejern zugeteilte Vermögen des verbannten Tarquinius damit sehr entkräftet wird. Abgesehen von der Theorie, dass das Königtum auf dem Wege der Evolution allmählich abgeschafft wurde, muss es doch als zweifelhaft erscheinen, ob Tarquinius wirklich der letzte König in Rom gewesen ist.

Diese Darstellung will ein Beitrag zum Studium der Entwicklung der römischen Tradition sein; es ist kein Versuch, die alte Geschichte zu rekonstruieren, wenn auch die Ausnützung der literarischen Quellen und ihrer Unstimmigkeiten zur Erklärung einiger wesentlicher Widersprüche führen kann. Gerade durch den Umstand, dass die römische Tradition ihre letzten Könige als Abbilder der griechischen Tyrannen zeichnet, wird es uns ermöglicht, die gewalttätige Regierung des Tarquinius Superbus näher ins Auge zu fassen.

Die römischen Patrizier im 5. und 4. Jhd. und die Optimaten im 2. und 1. Jhd. vor Chr. sahen sich gezwungen, ideologisch die Verfassung der römischen Republik gegen den Widerstand der Plebejer, bzw. des hauptstädtischen Proletariats zu behaupten und dieselbe vor den Volksführern zu schützen. Weil den Römern in der Zeit, als sich die Tradition entwickelte und allmählich feste Formen anzunehmen begann, das Wesen des alten Königtums nicht mehr bekannt war, betrachteten sie wohl ihre Könige fast genau so wie die Griechen ihrerseits die Tyrannen. Da die Patrizier befürchteten, dass in ihrem Kampfe mit den Plebejern irgendein Volksführer die Herrschaft an sich reißen könnte, bemühten sie sich, den letzten

König in einem sehr ungünstigen Lichte darzustellen. Sollte der letzte König der Tradition nach Tarquinius gewesen sein, so ist es wohl aus dem Grunde, dass in allen Erinnerungen der Römer an die Königszeit sein Name immer noch durchschimmerte. Während die Regierung des Priscus und Servius Tullius auf die Vorzüge des Königtums hinweist — und zwar nach der alten Volksüberlieferung —, wird die Regierung des Superbus von den Patriziern mit Absicht nachteilig geschildert. Die aristokratische Annalistik wollte damit beweisen, dass die Tätigkeit der Könige zwar in ihren Anfängen zum Nutzen der Gemeinde gereichte, später aber in Willkür und Herrschsucht ausartete. Im ganzen ist also der Hass gegen das Königtum nicht im Widerwillen gegen die alte Dynastie fremden Ursprungs zu suchen, sondern die ungünstige, nachteilige Schilderung und Darstellung des letzten Tarquinius war aus dem Widerstande des römischen Adels gegen die Monarchie hervorgegangen, die ihre Stütze im Volke hätte finden können.